

O B Z O R N I K

ANTON LAJOVIC

KRIZA NEKATERIH NAŠIH SOCIALNIH VREDNOT

(Misli o naših strankah, o narodnosti in o državi.)

Če je družba tvoriteljica idealov, kakor so spoznali francoski sociologi, potem je gotovo tudi res, da družba ustvarja duhovne in socialne vrednote in jih z vsem moraličnim pritiskom, ki ga je sposobna, tudi vcepi vsakemu svojemu članu.

V življenju posameznika kakor skupin so čuvstva tista, ki odločilno vplivajo na dejanje in nehanje ljudi, nikakor pa ne razum, kakor bi se to zdelo na površni pogled. Razum je le skromen in podrejen regulator našega življenja, predvsem kolikor je le to nagnjeno na analitično spoznavanje. Ostaja pa v ozadju in je v premnogih važnih, odločilnih trenutkih čisto brez vpliva, kadar gre za akcijo in za dejanje.

Če pa je stvar taka in če se vidi, da je vsako vrednotenje v pretežni meri zasidrano v čuvstvovanju ljudi, tedaj se pokaže, da so socialne in duhovne vrednote, prav zaradi svojega pretežno čuvstvenega značaja, odločilnega pomena za dejanja in za opustitve posameznika in družbenih skupin.

Vendar vrednote, s katerih velikim fondom razpolaga posameznik kakor tudi družbena skupina, nikakor niso v kaotičnem stanju. Družba si jih marveč ureja po nekih stopnjah nadrejenosti in podrejenosti, skladno s tem, kako jih smatra v danem času za bolj ali manj življenjsko važne.

Vsaka družba si torej ustvarja celo hierarhijo vrednot. Taka ureditev pa ne more biti drugačna, kot da je v skladu s trenutnim kulturnim nivojem družbe in v skladu z njenimi življenjskimi prilikami.

Jasno je, da pridejo dotedanje vrednote in njihov medsebojni odnos v krizo, kadar se življenjske prilike menjajo ali če se izpremeni v važnih pogledih kulturni nivô. Te vrednote ne morejo več ostati na svojem hierarhičnem mestu, če življenjske prilike povzročijo v ljudeh izpremenjeno gledanje na važnost in življenjsko ceno dosedanjih vrednot.

Nihče ne more prezreti, da so socialni pojavi, kakor „stranke“, „narod“ in „država“, znamenite socialne vrednote. To je jasno vsakomur, ki upre svoj pogled na javno življenje, četudi bi mu bilo iz kakršnegakoli razloga manj jasno, kako globoko sega vrednota teh socialnih tvorb.

Toda ko spoznamo, da navedeni socialni pojavi, namreč stranke, narod in država, tvorijo važne socialne vrednote, nismo s tem še ničesar rekli o tem, v kakem hierarhičnem razmerju so, in katera izmed njih je v danem času življenjsko pomembnejša in odločilnejša.

Če namreč ureditev socialnih vrednot po njihovi pomembnosti zavisi od konkretnih življenjskih prilik in s tem od kulturnega nivoja, je jasno, da medsebojno razmerje teh treh vrednot ne more biti isto, če gledamo slovenske prilike, kakršne so bile pred prevratom, in pa prilike, kakor so nastale po prevratu.

Svetovna vojna s svojimi posledicami ni samo popolnoma izpremenila politične karte srednje in vzhodne Evrope, ko je razbila tri velika cesarstva in ustvarila veliko število novih držav, temveč je tudi globoko izpremenila evropsko miselnost. Zakaj nove politične situacije so vrgle na mizo veliko množino novih problemov in jih osvetlile čisto po svoje, popolnoma različno od mišljenja, ki ga je v glavnem kazalo 19. stoletje.

Pri nas Slovencih je moralo posebno odločilno učinkovati na naše mišljenje to, da smo po osvobojenju iz avstrijskega, nemškega državnega jarma prišli v lastno narodno državo.

Taka sekularno važna izprememba našega stanja pa kajpak ni mogla zatajiti svojega vpliva na naše vrednotenje socialnih dobrin, zlasti na naše vrednotenje strank, naroda in države. Nastala je naravna nujnost, da prevrednotimo medsebojni odnos teh treh socialnih vrednot, ki po naravi stvari ni mogel ostati tak, kakršen je bil v Avstriji.

Da izmerimo daljo in nebeško stran, kjer plove naša narodna ladja, je treba, da razpoznamo, v kakem medsebojnem razmerju je naša slovenska inteligenca motrila socialne vrednote „strank“, „naroda“ in „države“ zadnjih 20 let pred vojno, kako jih gleda po prevratu in kam meri pravilna stvarna perspektiva teh stvari. Če pa hočemo pravilno oceniti to važno duhovno dogajanje, tedaj moramo seveda spoznati, da se ne smemo postaviti na stališče kakršnekoli stranke, marveč, da nam morajo prav stranke s svojo miselnostjo biti predmet razglabljanja. Potemtakem ne more odločevati kakšna enostranska simpatija ali antipatija; če hočemo, da se nam ne bo skalil pogled, moramo videti v vseh strankah enako važne sotvorilke naše politične miselnosti, katerih enostranski napori pomenijo v svojem končnem rezultatu nehoteno kolaboracijo. Stvarni rezultat tega sodelovanja pa je identičen s kulturnim nivojem političnega življenja v našem narodu.

Zaradi enostavnosti bom za poglobitvi slovenski stranki pred vojno rabil izraze liberalna in klerikalna, ne da bi eni ali drugi oznaki hotel dati kakršnokoli primes zaničljivega pomena. Pri analiziranju bom pustil ob strani socialno-demokratsko stranko, ker je le-ta pred prevratom imela le malo vpliva na naše narodno življenje, saj je organizacijsko in miselno bila privesek dunajske socialno-demokratske stranke, po prevratu pa je skoraj skopnela v nič, ko se je naravno pretrgala njena prejšnja organizacijska vez.

Obenem se mi zdi potrebno poudariti: Tema mojega razmišljanja zahteva, da pokažem samo vodilno in značilno linijo v mišljenju dveh naših glavnih političnih strank, zato se moram poslužiti abstrakcije in tipiziranja. Prav iz tega razloga je zame za klerikalno stranko karakteristična ona smer, ki jo je inavguriral škof Misja in ki jo je prav do prevrata držal dr. Šusteršič kot oficialni vodja klerikalne stranke v tem času. Zato je za moje razglabljanje moral ostati ob strani dr. Janez Krek, kolikor je bil, po razcepitvi klerikalne stranke v dve struji nekaj let pred prevratom, glava one struje, ki je v znatni meri poudarjala narodnostni moment. V vdoru narodnostne ideje v Krekovo strujo vidim stransko primes, ki je takó protivna poglobitvi ideologiji naše predprevratne klerikalne stranke, kakor je bil Šusteršič v tisti dobi protiven dr. Janezu Kreku.

Ko bom skušal očrtati glavne miselne linije obeh naših političnih strank, je jasno, da ob določanju te miselnosti ne smatram, da bi vsak partizan te ali

one stranke imel natančno tako miselnost, kakor jo popisujem in da bi ta miselnost ne bila mešana s prilivi kakih stranskih naziranj. Če bom našel, da je bila klerikalna stranka pred prevratom v narodnostnem pogledu principialno in taktično izrazito mrzla in indiferentna, ni rečeno, da je bil tudi prav vsak njen partizan narodnostno mlačen.

In obratno. Če bo analiza liberalne miselnosti pokazala postulat neke od-tujenosti nasproti našemu preprostemu človeku, ni rečeno, da niso tudi med liberalci bili ljudje, ki so imeli zanj prav gorko srce.

Če hočem govoriti o generalnih miselnih smernicah, tedaj moram abstrahirati od takih konkretnih individualnih posebnosti.

*

Značilnost predvojne klerikalne stranke je predvsem v tem, da je bila iz-razito katoliška, konfesionalna stranka. Poglavitno besedo v življenju te stranke je hotel imeti in jo je tudi imel škof. To prav izrazito kažejo pastirski listi škofa Misje (v ekscerptu so citirani v članku Katoliškega Obzornika iz leta 1902. „Kardinal Misja in katoliška renesansa med Slovenci“). Po tem stališču „tudi politika ni izvzeta iz cerkvene razsodbe: Bogu je vse podvrženo, torej tudi politika“. Za kandidate v klerikalni stranki zahtevajo, da „morajo katoliška načela voditi in vladati vse njih ravnanje“. Toda ti kandidati „ne smejo do-ločati sami, kaj je v istini katoliško, marveč morajo to sprejeti od učiteljev sv. cerkve, postavljenih od Boga: od škofov...“. Čeprav je sicer škof Misja, ko je ustvarjal in s svojim vplivom utrjeval to svojo stranko, v pastirskih listih delal neke fine razločke, kdaj je njegova škofovska razsodba izključno od-ločilna in kdaj ni, vendar ta fina diferenciacija za povprečnega strankinega pristaša in tudi za njenega povprečnega inteligenta ni prihajala v poštev, zakaj ta je videl le glavno linijo, in ta je bila v tem, da škof bodi in tudi je odločilna glava katoliške stranke. Stališče naše klerikalne stranke, namreč, da je kot katoliška tudi v političnih stvareh odločilno odvisna od svojega škofa, je imelo svojevrstne psihološke posledice. Ker je bila stranka katoliška in pod odločil-nim škofovim vodstvom, ni nič čudnega, če se je v preprostem človeku, za katerega štejem tudi povprečnega strankinega inteligenta, psihološko razvila misel, da uživajo strankini ukrepi podobno nezmotljivost, kakor je dana Cerkvi sami. Posledica takega mišljenja je bila izredno strumna strankarska disciplina, ki je naravno šla vzporedno s cerkveno strankarjevo disciplino.

Vežanost te stranke z že dano cerkveno organizacijo in hierarhijo je po-vzročila, da je stranka tudi socialne pojave vrednotila tako, kakor jih je skladno gledala Cerkev sama.

Cerkev uči, da je naše zemeljsko življenje samo priprava za onostransko večno življenje.

Če je tako, tedaj so one vrednote, ki so vezane samo na tostransko življe-nje, naravno manjšega, podrejenega pomena.

Zategadelj je narodnost kot vrednota čisto zemeljskega značaja, podrejena večnim vrednotam.

Zato so torej organizacije, ki so si zastavile smoter, okrepiti narodnostne vrednote, bile podrejene onim, ki so šle za večnimi cilji.

Ker pa je klerikalna stranka po svojih zgoraj navedenih vidikih bila izrazito cerkvena stranka in so njeni končni smotri bili identični s cilji Cerkve, tedaj se je naravno čutila superiorno v primeri s strankami, ki so zasledovale samo zemeljske, torej inferiorne smotre.

Skratka: Po celotnem mišljenju predvojne klerikalne stranke je narodnost kot vrednota podrejena stranki.

*

Za klerikalno stranko pa je bil pod Avstrijo v isto smer odločilen tudi še taktičen pogled.

Ko je škof Misja v svojih pastirskih listih govoril o narodnosti, ni nikdar opustil besede o avstrijski državi in o vzvišeni vladarski hiši. Poudarjal je, da obstoji „poleg pravice posameznega naroda tudi dolžnost, da se edino in močno ohrani cesarstvo“.

Klerikalna stranka je kot katoliška stala na stališču, da vsaka oblast izvira od Boga.

To, v svojem jedru konservativno geslo je določalo tudi njeno zadržanje do države, in sicer v tem smislu, da je bila njena lojalnost nasproti Avstriji že stvar principa; to ji je bilo tem laglje, ker je bil avstrijski cesar „apostolsko veličanstvo“.

Ko je tedaj bil ozir na to državo takó odločilen za strankino praktično politiko, je naravno, da je narodnost bila za to stranko nekaj postranskega in da v svoji taktiki ni mogla dajati narodnosti poudarka, saj je bilo prav narodnostno vprašanje tisto „usodno vprašanje, ki grozi vreči Avstrijo iz tečajev“.

Če potemtakočas ni bilo za to stranko niti iz načelnih niti iz taktičnih razlogov prikladno, da bi narodnostnemu vprašanju pri Slovencih dajala kak poudarek, je umljivo, da se je stranka v svojem praktičnem zadržanju posvečala predvsem gospodarskim vprašanjem in okrepitvi cerkvene politične moči.

Val narodnostnega gibanja pa je iz zapadne Evrope udarjal tudi v naše kraje in je imel v nasprotni stranki sicer razmerno maloštevilno, vendar pa pod narodnim geslom bojujočo se skupino, zato se tudi klerikalna stranka ni mogla docela zapreti temu duhu časa. Zaradi tega je stala na stališču, da z gospodarsko okrepitvijo slovenskega kmeta krepí tudi njegovo slovenstvo (to smatram sicer za čisto materialistični vidik, ki sam po sebi ni mogel privedi do duhovnega rezultata).

Skratka: Mišljenje klerikalne stranke glede socialnih dobrin stranke, narodnosti in države je bilo pred prevratom táko, da sta država in njena oblast od Boga, zato sta bili tudi za to stranko na prvem mestu, medtem ko je narodnost vsekako tej konkretni državi podrejena dobrina. Narodnost pa je kot zemeljska dobrina še posebej podrejena tudi stranki, čim ta stranka zastopa kot svoj zadnji smoter nadrejeno dobrino onostranskega življenja.

*

Odnos liberalne stranke do socialnih vrednot „stranke“, „naroda“ in „države“ se je videl na prvi pogled delno čisto drugačen. Kje pa naj iščemo temu odnosu miselne izvore?

Niti ideja liberalizma niti ideja narodnosti in napredka nista zrasli na domačih tleh. Bili sta importirani od zunaj. In če vprašam, odkod, tedaj je

samo treba pogledati, kje se je ob koncu 19. stoletja šolala ona naša posvetna inteligenca, ki je kesneje postala nositeljica protiklerikalne struje v Slovencih.

Naši ljudje, ki so se šolali izven domovine, so ob tem času študirali edinole na Dunaju in v nemškem Gradcu. Nekaj jih je prišlo tudi v Prago, ki pa je takrat tudi stala pod pretežnim vplivom nemške kulture. Le redkokateri Slovenec se je izgubil na kako drugo inozemsko šolo, in če je bil prišel pri tem v območje kakega drugega, nenemškega kulturnega kroga, se takšen vpliv v našem javnem življenju pred prevratom, žal, ni uveljavil toliko, da bi ga sploh čutili.

Liberalizem, narodnost in naprednost so v našem posvetnem inteligentu, ki je obiskaval visoke šole v Gradcu ali na Dunaju, nosile kot ideje tako obeležje, kakršnega je tem idejam dajala nemška kultura.

Če z analizo doženem, da je bil ta ali oni filozof tisti, ki ga lahko smatramo za izhodišče nekemu umevanju kake ideje, postavimo ideje o državi, ni seveda rečeno, da se je ves nemški kulturni krog, v katerem se je izobraževal naš mladi inteligent, tudi zavedal tega izhodišča. Prav tako se ga seveda tudi ni zavedal naš inteligent. Zakaj filozofsko mišljenje tega in tega filozofa, denimo Hegla, se je bilo v teku časa izpremenilo in poplitvilo v tako zvanega duha časa, prav tako, kakor se zlat denar izpremeni za širšo porabo v manj vreden drobiž.

Dasi se je takó našemu inteligentu zabrisal individualni vir filozofske ideje in mu je torej ostal neznan oni filozof, ki je dal značilno obeležje ideji, je vendar ideja sama v glavnem ostala živa, dasi je poslej bila anonimna.

Ona naša inteligenca, ki je bila protiklerikalno usmerjena, je torej svoj liberalizem, svoje narodnjaštvo in svoje naprednjaštvo prinesla s seboj iz nemških kulturnih centrov. Te tuje struje so v naši inteligenci imele le v toliko nekak odklon, kolikor so bile uporabljene za naše posebne slovenske razmere. Naš liberalni inteligent je na narod in na narodnost gledal povsem na enak način, kakor je gledal nanju v tisti dobi nemški človek. V tistih letih je med Nemci bilo še prav malo razvito sociološko gledanje življenja. Zato je bilo umljivo, da je tudi naš liberalni inteligent gledal na narodnost po analogiji tega, kakor je ves tedanji nemški svet, sledeč Heglu, gledal na državo.

Naš liberalec je narod smatral za bitje zase, bitje, ločeno od posameznega človeka v narodu. To abstraktno bitje je naš liberalec cenil in spoštoval, celó ljubil in se zanj navduševal. Skladno temu, da je videl v narodu bitje zase, ni imel naš liberalec potrebe za bližji čustveni odnos do posameznega člana tega naroda; njemu nasproti je v bistvu ostal hladen.

Naš liberalec pa ni bil samo naroden, marveč je bil tudi napreden, saj se je njegova stranka skoraj ves čas svojega obstoja imenovala: narodno-napredna.

Kako je bilo s to naprednostjo?

Tendenca po napredku znači sama v sebi: nezadovoljnost z dosedanjim stanjem. Takó našemu naprednjaku celotno stanje našega preprostega človeka ni bilo sprejemljivo stanje, to pa ne samo z gospodarskega vidika, nemara zaradi tehnične nedostanosti, temveč tudi z docela drugih vidikov. Ves duhovni svet našega preprostega človeka se je zdel našemu naprednjaku navaden, ordinaren, brez cene, celó zaničevanja vreden. Temu vsakdanjemu in zato malo ali nič zanimivemu svetu, iz kakršnega je kot človek kmečkega rodu sam zrasel, naš naprednjak ni mogel priznati kulturne vrednosti, brž ko je med svojim

študijem prišel v svet, ki se mu je pokazal izrazito civiliziran in kulturnen, tuj svet, nič podoben domačemu.

Če je torej šlo za napredek, v čem naj bi sicer bil ta napredek, ako ne v tem, da se posname in prenese na slovensko življenje tuja kultura in civilizacija. Le-ta je našemu naprednjaku, pač skladno z njegovo idejo napredka, postala vzor in smoter. In zopet je iz tega drugega razloga razumljivo, da naš liberallec ni lahko našel duhovnega stika z našim preprostim kmečkim človekom, dasi je propagiral narodnostno idejo. Take stike sta mu namreč otežkočala ali celo onemogočala ne samo njegova abstraktna narodnostna ideja, temveč še bolj njegov kulturni in civilizacijski ideal.

Ta ideal je bil oni, ki je celo z lahkoto omogočil sodelovanje naših naprednjakov s tedanjimi nemškimi poslanci, zakaj ločile so jih samo jezikovne aspiracije, dočim so si bili njihovi nazori o kulturi in civilizaciji skoraj skladni, saj so jih bila posredovala ista kulturna središča.

Našega liberalca je ločil od nemškega liberalca v naših krajih edinole jezik. Tega je naš liberalni inteligent smatral za skoraj edino ločilo med njegovim abstraktno pojmovanim slovenskim narodom in med kakim tujim, enako abstraktno pojmovanim narodom.

Da bi bil jezik mnogo več kot golo občilo, več kot samo ločujoča oblika, da bi bil marveč tudi dejanski nosilec svojevrstnih in samorodnih duhovnih vrednot, ki so se kristalizirale v živo bitje jezika, do tega spoznanja se ni mogel povzpeti naš liberalni inteligent, ker mu tega ni dopuščal duh tedanjega časa.

Zato je narodnostna borba liberalne stranke bila v bistvu jezikovna borba.

Ker je bil slovenski liberallec predvsem slovenski narodnjak in ker je narodnostno vprašanje bila centralna os njegovega političnega gibanja, je naravno, da je bila liberalna stranka nasproti avstrijski državi le po sili lojalna in ne tako kakor klerikalna, ki je bila lojalna iz principa.

Liberalna stranka si je marveč kot narodna stranka želela drugačne države za uresničenje svojega narodnostnega ideala, kakor je bila tedanja avstrijska država.

Potemtakem njeno zadržanje nasproti avstrijski državi v tedanjih prilikah ni pravilna mera za to, kako je ta stranka hierarhizirala med seboj vrednote: stranka, narod, država.

Drži samo to, da je po njenem umevanju bila narodnost *nadrejena stranki*, čim je bila tej stranki narodnost centralni smoter njenega prizadevanja.

Odnos stranke do narodnosti je bil pri tej stranki torej obraten kakor pri klerikalni stranki, ki je, kakor smo že spredaj poudarjali, narodnost podrejela stranki.

Liberalna stranka, ki je nosila na svojem ščitu narodnostno idejo, je izvršila zgodovinsko važno nalogo, da je prav s to idejo v širokih plasteh, predvsem v plasteh svoje inteligence in delno tudi med preprostim ljudstvom, visoko dvignila narodno samozavest in tako odločilno pripomogla, da je ob usodnem trenutku prevrata krenil naš narod na pot združitve z bratskima narodoma Hrvatov in Srbov. Ta njena narodnostna ideja je tudi bila tista, ki je z vso svojo udarno vitalnostjo povzročila narodnostno strujo v nasprotni klerikalni stranki, strujo, ki ji je imel načelovati dr. Janez Krek. A glej paradoks: Prav

pri liberalni stranki sta njeno filozofsko umevanje narodnosti in njena ideja napredka utegnili kvarno vplivati baš na narodno življenje in pa na vse one narodne zaklade miselnosti, ki so živeli v narodu na osnovi njegovih narodnih konservativnih tradicij.

In drugi paradoks: Klerikalna stranka, v svoji oficiozni liniji izrazito hladna in indiferentna nasproti narodnostni ideji, je v svojem konservativizmu ščitila prav narodno tradicijo in narodove tradicionalne vrednote. A s svojo mlačnostjo v narodnostnih stvareh je zakrivila, da so najširše plasti naroda ostale narodnostno mlačne in brezbrizne.

Mislim, da bi se bilo vse naše politično in kulturno življenje (glej zlasti Koroško) po prevratu zasukalo povsem drugače, če ne bi bila baš ta stranka nad 20 let pred prevratom zanemarjala vsako izrazito gojitev narodne zavesti v najširših plasteh našega naroda.

*

Kakšno pa je bilo stališče obeh strank po prevratu?

Ker se je prevrat v Sloveniji izvršil od zunaj in skoraj brez vsakega duhovnega sodelovanja Slovencev, je naravno, da je miselnost obeh strank, kar se tiče njunih odnosov do vrednot: stranka, narod, država, ostala v bistvu neizpremenjena.

Ko sem rekel, da se je prevrat izvršil brez duhovnega sodelovanja Slovencev, sem hotel reči predvsem to, da do prevrata ni bilo v Slovencih nobenih močnih, še manj pa splošnih miselnih struj, ki bi se bile postavile v izrazito in načelno nasprotje s tedanjo absolutistično in tujo državo in ki bi v sebi pripravljale demokratičen odnos do življenja. Deklaracijskega gibanja, ki je bilo nekako cesarsko-kraljevo tolerirano in ki ni imelo nič drugega nego tezo o novi avstrijski državni obliki, ne morem šteti med globoko segajoča in globoke brazde ostavljajoča duhovno-prevratna gibanja.

Naš prevrat se je izvršil le kot *političen*. Vse drugo naziranje na svet je pri nas ostalo neizpremenjeno. Samó prva leta po prevratu sta se dozdevno nekoliko vznemirila in poglobila narodni duh in narodno čuvstvovanje. Toda vse to se je polagoma vrnilo na stari tir, brž ko se je prvotno poprevratno razburjenje poleglo.

Po prevratu pa so tisti inteligentje obeh naših strank, ki so doraščali ob koncu 19. stoletja, pravkar stopili v ono zrelo dobo, da so jih prilike potisnile na vodilna politična mesta.

Po sami naravi stvari so jih pri tem vodili v njihovih dejanjih oni ideali in one vrednote, katere jim je bila doba njihove mladosti vtisnila v dušo.

Zato je za klerikalnega voditelja poprevratne dobe in za spodraščajočega klerikalnega inteligenta bila nova država enako kakor prejšnja načelno neodklonljiva, ker je tudi ta oblast od Boga.

Ni pa tudi bilo nikakega povoda, da bi se mišljenje klerikalnega inteligenta o vrednostnem odnosu njegove stranke do narodnosti menjalo. Vsi načelni razlogi namreč, ki so nekoč določali vrednotenje teh dveh socialnih dobrin, so zanj ostali enako utemeljeni.

A taktično so se stvari izpremenile.

Medtem ko je v katoliški državi Avstriji imela naša klerikalna stranka močne zveze v podobno usmerjenih drugih katoliških strankah Avstrije in ko

je katoliška hierarhija v tej katoliški državi imela silno preponderanten vpliv, je v novi državi bila strankarska grupacija za našo klerikalno stranko neugodna. Dasi so Hrvatje katoliški narod, niso imeli izrazito katoliške, močne stranke; tista, ki je obstajala, je bila neznatna po svoji moči. Pa tudi Srbi niso imeli nobene konfesionalne stranke s krščansko smernico. Tako je naša klerikalna stranka s svojo smerjo ostala osamljena.

In v tej osamljenosti ji je narodnost kot taktična poteza prišla prav.

Klerikalna stranka si je mogla svojo dotedanjo moč ohraniti edinole tedaj, če bi se država organizirala tako, da bi Slovenija tvorila zemljo zase. Ob taki organizaciji bi bil klerikalni stranki zagotovljen odločilen vpliv na enak način in v isti izmeri, kakor ga je imela ta stranka še za Avstrije. Zato je ta stranka v nasprotju s svojo avstrijsko tradicijo postala sedaj izrazita nositeljica slovenske narodne misli in v politično-organizacijskem pogledu slovenskega avtonomizma ali morebiti še dalje segajoč: federativne državne oblike.

*

Tudi liberalna stranka je v novi državi ostala zvesta svojim idealom. Tu šele je dobila priliko, da pokaže svoje vrednotenje dobrin: stranka, narod, država.

Kakor sem že poudaril, je ta stranka smatrala narod za realno nadbitje, ki ima samostojno eksistenco izven posameznih narodnih pripadnikov in preko njih.

Čim pa je naš narod prišel v svojo državo, se je liberalnemu inteligentu zdelo, da je naša država, katero je tudi smatral — v smislu Hegla — za realno nadbitje, vsekakor nadrejena narodu.

V to smer je zelo značilna izjava dr. Ilešiča, ki je nekje postavil lestvico: posameznik, rodbina, narod, država. Izhajal je po lastnem mnenju od prvin do viška razvoja in tako obenem označil tudi vrednostno razmerje.

A glejte čudo! Čigava je ta četverstopna lestvica. Natančno Heglova. Hegel namreč postavlja lestvico: posameznik, rodbina, družba, država. Razlika med Ilešičevo lestvico in Heglovo je edinole v tretji stopnji, kjer rabi Hegel amorfnejši pojem družbe, a Ilešič manj nejasen pojem naroda.

Dr. Ilešiča pa moram, če sledim vsem njegovim številnim izjavam, smatrati za tipičnega predstavnika slovenske liberalne miselnosti.

In kaj je sledilo iz zgoraj omenjene četverstopne vrednotne lestvice za načelno zadržanje naše liberalne stranke po prevratu?

Ker je liberalna struja smatrala narod in zato tudi slovenski narod za realno kolektivno bitje, obstoječe, kakor smo že zgoraj videli, izven posameznih članov naroda in nad njimi, je liberalni inteligent smatral, da je edina karakteristika naroda njegov jezik. Pri tem mu ni bilo jasno, da je vsak jezik več kot samo gola posoda. Ni mu bilo jasno, da si ne moremo misliti jezika brez stvarne vsebine vseh narodovih misli in tisočletnih modrosti in da jezik ni samo zaklad, marveč obenem tudi zakladnica, trezor.

Liberalni inteligent, ki je čisto površno gledal v jeziku golo posodo in golo, nevažno obliko, ni imel po prevratu pomisleka, da se jezik ne bi dal opustiti. Sklepal je namreč takole:

Iz nižje socialne edinice naroda stopamo sedaj v višjo in dragocenejšo socialno edinico, v državo, ki ni samo višja socialna edinica, ampak ki je

sploh najvišja socialna tvorba človeškega duha. Skratka, njegovo mišljenje o državi se je nevedé, a vendar sledeč nemškemu časovnemu duhu, popolnoma strinjalo s korenino tega nemškega časovnega duha, namreč s Heglovo filozofijo, ki je državo pobožanstvila.

V takem miselnem poteku se je liberalnemu inteligentu zdelo ne le samo ob sebi umljivo, da se dá slovenski jezik opustiti na ljubo srbskohrvaškemu, ker je slovenski jezik mogel dozdevno biti zapreka zedinjenju, temveč nasprotno: Tako početje se je zdelo celó zaslužno, ker bi omogočilo slovenskemu narodu pretopitev v višjo, odnosno celó v najvišjo človeku možno socialno tvorbo: v skupno državo.

In kakšni so bili taktični oziri za liberalno stranko po prevratu?

Naj vtaknem vmes važno misel:

Ustvarjajoče načelo za vsako socialno grupacijo je nek določeni smoter, ki ga zasledujejo posamezniki; oni združijo svoje sile v organizirano skupino, da z združenimi močmi tem bolj gotovo dosežejo svoj smoter.

Toda čim je socialna skupina organizirana, tedaj ima podobno in analogno vsakemu živemu bitju tendenco po samoohranitvi. Ta, če smem tako reči, eksistenčni instinkt pripelje včasih celó do tega, da se organiziranim skupinam začenja polagoma obstoj njihove organizacije dozdevati važnejši od samega smotra, zaradi katerega so bile ustanovljene. Zdi se popolnoma naravno, da imajo socialno organizirane skupine tendenco, podaljšati življenje svoje organizacije čim dalje mogoče in da so zaradi svojega življenjskega obstoja pripravljene uporabiti brez posebne rahločutnosti vsa, kakršnakoli sredstva.

To velja v polni meri tudi za politične stranke.

Zato je njihova taktika v bistvu izbiranje sredstev, ki bi mogla stranki zagotoviti moč in obstoj.

Kakor smo videli že zgoraj, je tej tendenci sledila klerikalna stranka po prevratu; prav tako nujno ji je sledila tudi liberalna stranka.

Kakšna pa je bila situacija liberalne stranke po prevratu?

Doma v Sloveniji je bila vzlic trenutnemu razcvitu narodne ideje številčno v manjšini nasproti klerikalni stranki.

Nasprotno pa je liberalna stranka imela po vsej Jugoslaviji sorodne, že organizirane politične struje, ki so prav tako kakor ona prisegale na zastavo naprednosti in liberalizma.

Zato je naravno in z lahkoto prišlo po prevratu do enotne liberalno-napredne strankarske formacije za vso državo.

Za liberalno stranko je bilo jasno, da je mogla biti odločilno udeležena pri politični moči v Sloveniji samo tedaj, če se je zedinila z enako usmerjenimi strankami po vsej državi.

Zato je v politično-organizacijskem pravcu odklanjala „separatistično“ stremljenje, ki je hotelo Slovenijo avtonomizirati ali federalizirati. Zato je iz instinkta samoohranitve podpirala idejo enotnosti države in tej ideji ustrezajočo organizacijsko obliko centralizma.

Po prevratu se je torej pokazalo, da je liberalna stranka, kateri je bila pod Avstrijo narodnostna ideja višek in cilj, po prevratu *subordinirala narodnostno idejo državnih ideji*.

Facit poprevratnega zadržanja naših političnih strank nasproti vrednotam: stranka, narod, država, je bil torej ta, da je klerikalna stranka subordinirala

narodnost svoji stranki, liberalna stranka pa je subordinirala narodnost državi. Za obe stranki je tedaj ideja narodnosti bila subordiniranega pomena.

In baš v tej podreditvi narodnostne ideje drugim, dozdevno v kategoriji socialnih vrednot višje stoječim vrednotam, vidim krizo slovenskega mišljenja.

*

Da to krizo precizno predočim, mi je treba predvsem pokazati na idejne smeri in na socialna gledanja, ki edino morejo za nas Slovence izhajati iz sekularno važnega zgodovinskega dejstva, da nas je usoda iz prejšnje absolutistične tuje države privedla v popolnoma novo obliko žitja, namreč v *lastno in demokratično državo*.

Če vzamem demokratično idejo ne kot politični princip, ne torej kot idejo, ki svojstveno oblikuje državno organizacijo, marveč kot nazor o načinu sožitja človeške družbe, tedaj ima ta svetovni nazor za posledico posebno gledanje na državo, na narod in na stranke ter na njihovo družbeno funkcijo.

Ni mogoče več videti v državi posebnega bitja, popolnoma odločenega od posameznikov, ki živijo v tej državi, marveč je mogoče smatrati državo edinole za organizacijo teh ljudi, za organizacijo s posebnimi, vsekako pa omejenimi kompetencami. Te kompetence se izpreminjajo z izpremenjenimi duhovnimi prilikami in se skladno prilagajajo kulturnemu nivoju narodov.

Pa tudi gledanje na narod sam je poslej drugačno. Tudi narod ni nikako bitje zase, ki bi živelo *na d* posameznimi njegovimi člani in *izven* ter *preko* njih.

Tudi narod je le kolektivno ime za skupino istojezičnih, z isto kulturo vezanih ljudi, ki so v svoji duhovnosti spojeni z duhovnim življenjem svojih prednikov in dedov, katerih misli in modrosti se po živi tradiciji ohranjajo v sodobnikih.

Z besedo narod označujemo Slovenci skupino istojezičnih in istokulturnih posameznikov; za to skupino je predvsem značilno to, da ona kot narod reprezentira *ustvarjajoči princip*. Skupina, označena z narodom, pomeni totaliteto vsega produktivnega duhovnega življenja svojih članov.

S tega vidika je narod elementarno dana socialna edinica.

Narodnost je torej *smatrati za absolutum*. In to prav tako, kot je za zemeljsko življenje telo duši nepogrešljivo.

V času Avstrije so za Šusteršičeve dobe idejni glasniki njegove stranke nastopali proti „absolutni narodnosti“.

To je bilo s stališča katoličana razumljivo, če je treba v „solzni dolini“ videti samo pripravo za večnost.

Če pa temu nasproti razmišljamo o političnih strankah, ne moremo prezreti, da imajo prav kot politične organizacije svoje izrazite naloge le nasproti državi; potemtakem morejo te naloge biti usmerjene edinole na tostranstvo, ne pa na večnost, na onostranstvo.

Zanimati se za večnost, je posebno področje raznih cerkva, nikakor pa ne države in ne njenih faktorjev, namreč baš političnih strank, katerih smoter je izrazito v tem, da urejajo prilike zemeljskega življenja.

Vsi smo bili priča, ko je prav svetovna vojna s svojimi posledicami pokazala, da je bila narodnostna ideja oni princip, ki je države podiral in na njihovih mestih oblikoval nove: narodne države.

Če gledamo sociološko, je narodnostno načelo prvotnejši princip kot ideja države.

Potemtakem smemo smatrati, da je podreditev vrednote „narod“ pod vrednote „stranka“ ali „država“ zgrešena, zakaj vrednota nad vsako stranko in vsako državo je narod.

Čeprav se je v zgodovini primerilo, da so izumrli neki narodi ali bolje rečeno, da so se stopili v drugih narodih in se amalgamirali ž njimi, je vendar gotovo, da se je neprimerno pogosteje zgodilo, da so se podrle države in nad njimi nastale druge, medtem ko je narod ostal neizpremenjen. Ozrimo se le v lastno zgodovino!

Čeprav je tedaj na splošno vzeto tako, da moramo smatrati narod za vrednoto, ki je nadrejena državi kot vrednoti, je vendar treba pogledati, kakšna je zadeva konkretno za nas Slovence glede na *n a š o* državo.

Evropska zgodovina pozna eno samo veliko preseljevanje narodov. Ni verjetno, da bi Evropa tako lahko doživela še kako drugo preseljevanje narodov, podobno tedanjemu. Pričakovati je marveč, da bomo Slovenci obsedeli trdno na svoji domači zemlji, kakor na njej živimo že toliko in toliko stoletij.

Tudi naše sosodstvo se ne bo izpremenilo. Naši mejaši bodo ostali isti narodi, s katerimi imamo danes skupne meje.

Ko stvari tako stojé, nastane vprašanje, ali je za inteligentnega Slovenca možna kakšna zveza, ki bi bila za naše duhovno življenje koristnejša, kakor je zveza s Srbi in Hrvati?

Ali si je mogoče misliti, da bi slovenska stvar bila v boljših življenjskih prilikah, če bi se vezali z Italijani ali z Nemci ali z Madžari?

Odgovor je mogoč samo eden: treba je, da se spomnimo usode, kakor so je deležni naši sorojaki, ki so po mirovni pogodbi prepuščeni Italijanom, Nemcem in Madžarom.

Toda pojavlja se med našo inteligenco tudi neka druga ideja: ideja samostojne države Slovenije.

Oni, ki si to domišljajo, prezro, da tvorba nove države nikdar ni bila samo zadeva naroda, ki bi si hotel ustvariti svojo državo, temveč da so se iz umljivih razlogov in z odločilno besedo vtikale v to vse druge države, predvsem pa sosedo. In tu nastane vprašanje, imajo li Nemci ali Italijani ali Madžari kak interes na tem, da bi obstajala samostojna država Slovenija?

Ne samo, da nimajo takega interesa, marveč imajo celo nasprotni interes vsi, Italijani in Nemci, enako kot Madžari, namreč, da si naš teritorij razdele med seboj.

Stara italijanska zamisel je že, da bi dobili v svoje roke slovensko zemljo z našimi premogovniki v Trbovljah in Hrastniku. Onkraj teh naših revirjev pa se začneja interes Nemcev za bivše Spodnje Štajersko, ki ga pretendirajo zase kot njim lastni nemški „Kulturboden“.

Zato: „Extra Jugoslaviam non est vita“ — za Slovence!

Če pa je stvar takšna, je jasno, da je naša država za slovenski narod to, kar vsakdanji živež za telo. Brez nje ni našega narodnega obstoja, brez nje smo zapisani narodni smrti.

Iz tega sledi še to, da je Slovencem v konkretni situaciji treba vrednoti: slovenski narod in jugoslovansko državo vrednotiti kot *koordinirani*,

zakaj vrednota slovenske narodnosti je za nas izgubljena, če ni druge vrednote, naše jugoslovanske države, ki edina garantira slovenski narodni obstoj.

Praktična posledica tega spoznanja pa je ta, da mora za vsako slovensko stranko biti taktična dogma: Ne sme se zgoditi ničesar, kar bi moglo škodovati interesu slovenske narodne duhovnosti in enako ne ničesar, kar bi moglo škoditi interesu naše jugoslovanske države.

Pozitivna dolžnost naših političnih strank in vsakega slovenskega človeka je, da stori vse, kar lahko okrepi vsako navedenih dveh vrednot; pri tem je vsako našo politično stranko smatrati samo za sodelavca nasprotujoči naši politični stranki. Obenem morata interes in vrednota vsake stranke ostati podrejena vrednotama „narod“ in „država“.

KNJIŽEVNA POROČILA

Alojz Gradnik: *Svetle samote*. Izbrane pesmi. Uredil Josip Vidmar. Ljubljana. 1932. Založba „Modre ptice“. 180 str. v 8°.

Nekoliko mesecev po petdesetletnici pesnika Alojza Gradnika smo dobili izbor iz njegove poezije, ki naj — prav kakor Župančičeva „Mlada pota“ — pokaže celotni duhovni obraz Gradnika poeta. Značilno je, da te antologije ni uredil sam avtor, kakor je pri živih pesnikih pretežno navada, marveč je izvirne in prevedene pesmi izbral in razporedil Josip Vidmar, ki je cvetober Gradnikove lirike obenem opremil z uvodnim esejem o pesniku in njegovem delu.

Izdaja Gradnikovih izbranih pesmi ni samo najprimernejša počastitev njegovega zrelega življenjskega datuma, marveč ima še neki pomen in tega moramo poudariti: V hierarhični vrsti naših pesnikov, kakor jo nekako pozna in priznava povprečno literarno občinstvo, je bil Alojz Gradnik dosihmal nekoliko zapostavljen. Njegovo dosedanje pesniško stvarjanje, ki sega že kakih 25 let nazaj, ni niti z daleč tako obsežno, da bi otežkočalo pregled, vendar si niti kritika niti občinstvo vse do zadnjega časa nista bila dovolj na jasnem o umetniški ceni Gradnikove poezije. Vzrok utegne biti v tem, da pesnik zlasti v svoji prvi razvojni fazi ni nič kaj presenečal po izvornosti in sili svojih stvaritev. Njegova prva zbirka je izšla v letu, ki je bilo za poezijo močno neugodno (1916) in ni mogla vzbuditi zaslužene pozornosti. (S posebnim priznanjem pa so jo sprejeli na Hrvaškem, o čemur je pričal I. N. Novaka sestavek v Almanahu „Griča“; nekoliko pozneje jo je mladi pesnik Jiří Wolker prevel v češčino). Šele s tretjo zbirko („De profundis“) so se nekako uravnovesile dotlej dokaj neenake plasti v razvoju Gradnikove pesniške osebnosti in poetova podoba je dobila markantne in svojstveno močne poteze. Z antologijo „Svetle samote“, ki se mi zdi prav srečno urejena, je stopilo pred čitatelja do malega vse, kar ima v pesnikovem dosedanjem delu nedvomljivo in nadčasovno veljavo in v čemer je pesnik dosegel največjo globino svojega stvarjalnega razmaha. Tudi to, kar je ostalo izven Vidmarjevega izbora, je v mnogočem dovolj zrelo in nič manj zanimivo glede na oblikovno in vsebinsko dozorevanje Gradnikove poezije. Vendar je šele izbiranje s poudarkom na umetniško važnost in osebno značilnost dalo knjigo Gradnikove lirike, ki se s polno pravico uvršča med pet ali šest trajnih pesniških zbirk v celotni slovenski poeziji. V tem je torej največji pomen Gradnikovih „Svetlih samot“.

Gota de orvalho
tremeluzindo,
tens o sol rindo
dentro de ti!

Humildes cousas
que ninguem olha:
raminho ou folha
au grão de areia:

tendes o encanto
mais que divino
que o Deus Menino
achou na terra.

Kapljica rose
trepetajoče,
sonce smejoče
v sebi imaš!

Stvarca pohlevna,
ki nikogar ne mika,
veja, brstika,
zrno peščeno:

v vas je neskončna
čarobnost, milina,
od Božjega sina
poslana na zemljo.

(Konec prihodnjič.)

O B Z O R N I K

KRIZA RODBINE IN ZAHTEVKI EVGENIKE

En zarod poganja —
prerojen, ves nov...

V. Vodnik, 1811.

Beseda „kriza“ je grškega izvora ter pomeni *odločitev* ali jasneje rečeno: *odločilni moment*. Vsak organizem (naše telo, oblike kulturnega življenja, na primer gospodarstvo) lahko pride v teku svojega razvoja do nekakega razdobja, hočem reči do točke, na kateri ne more ostati. Kajti iz globljih, v bistvo stvari zakopanih razlogov se ima sedaj pokazati, ali nadaljnji razvoj krene kvišku, v „novo življenje“, ali pa navzdol ter pomeni „začetek koncu“, ki bo prej ali slej nujno prišel.

Tu ali tam dana „kriza“ (bolnik s težko pljučnico, ko se bliža zloslutni deveti dan, svetovna kriza v sodobnem gospodarstvu) torej sama po sebi še ni razlog za obupavanje, ampak le bolj *svarilo* („signal“): bodite pripravljene na vse, to je na obe *možnosti*: da organizem ali zmaga ali pa podleže.

Tudi rodbinsko življenje prehaja danes v krizo. Pojavov, ki vedno glasneje pričajo o tem, ne more utajevati, komur so oči dane, da gleda in vidi, kar je.

„*Rodbina!*“ Odgovorov na vprašanje, kaj je rodbina, oziroma nje srčika, „*zakon*“ (Ehe), čujemo kar na veliko. Oboje krajnikov utegne tu biti: z ene strani definicija, kakor jo podaja *rimski jurist* Modestin, češ, zakon je vkupnost vsega življenja, združitev po božjih in človeških postavah (*consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio*) — a z druge *sovjetsko naziranje*, da rodbina umira in da je zakonsko življenje samo biološko fakt brez verskih, brez etičnih in celo brez pravnih temeljev.¹ Kje je resnica?

Ni dvoma, da je zakonska zveza organiziran način spolnega izživeljanja, ki naj služi biološkemu procesu *razplojevanja*. Res, da zakonsko življenje

¹ Gl. A. Maklecov, Ehe und Familie in Sowjetrussland, Hochland, 1930/31, 6. zv.

niti zdaleka ni kar istovetno z zgolj spolnim udejstvovanjem moškega in ženske, ker obsega še daljšo vrsto drugih, zelo važnih funkcij, kakor so na primer: prehranjevanje in rast rodbine, vzgoja otrok, zajedniško doživljanje kulture pa usode itd. A kljub temu se dá reči, da je zakonska zveza predvsem drugim *etična oblika za izvrševanje spolnih funkcij*.

In to nam sedanjikom lahko daje mnogo misliti. Kajti bodočnost in zdrav razvoj naroda pa kulture ne zavisita od ničesar toliko kakor od *prav urejenega spolnega življenja*. Prav odtod in odnikoder drugod namreč reži sedanjim narodom nasproti usodno vprašanje: ali hočete živeti ali pa se zrušiti v propast?

Da gre tukaj za velekulturno vprašnje, ki sega kar do zadnjih korenin človeškega življenja, je razvidno tudi iz okrožnice „Casti connubii“, ki jo je na starega leta dan 1930. objavil papež Pij XI. in ki je gromko odjeknila po vsem kulturnem svetu.

Res je, da se tudi tako razvita in komplicirana kultura, kakor je dandanes zapadnoevropska, dá še dalje etično razvijati. Toda prezreti ne smemo dejstva, da bi je ne mogla uspešno dalje razvijati generacija, katere seksualno življenje ni več zdravo, ampak trhlo in ki ji je rodilna moč oslabela ter obolela. (Spranger, „Erziehung“ I., 25/6). Število rojstev v Franciji n. pr. že delj časa tako pada, da predlagajo, naj bi se vpeljal obvezen pouk o „nujni potrebi otrok“ na vseh visokih šolah. In v Parizu visijo po križiščih veliki lepaki: „Faites des enfants!“ (Imejte otroke!). A ljudje gredo mimo in — se posmehujejo.

Zato pa bi morala starejša generacija resno motriti spolno življenje mladega naraščaja in utripe njegove spolnosti z vsemi sredstvi, ki obetajo uspeh, kar najvestneje negovati in oblikovati.

Današnja „demoralizacija“ v spolnih rečeh se navadno deva v račun svetovne vojne. No, ta vojna je, kdo bi dvomil, bila i pravi moralni potres, ki je narodom do tal omajal dušo. Toda ne iščimo pravega krivca neljubim svojstvom tam, kjer ga ni! Vzroki sodobnemu propadanju spolnega življenja v resnici segajo globlje in tudi dlje nazaj v preteklost.

Z besedo „moralna“, ki je osnova „de-moralizaciji“, se dandanašnji večidel jemlje v misel samo eno, kajpada velevažno življenjsko področje: seksualno. Če se danes n. pr. komu očita „nemoralno življenje“, tedaj je ost teh besed pač po navadi ta, da dotičnik *spolno* ne živi tako, kakor se, recimo, v tistem kraju ali sloju ali zajednici ima za prav in dostojno. Da pa spolna komponenta ne more biti ves pomen besede morala, je razvidno n. pr. iz tega, da pri odajanju uradniških služb vprašujejo tudi po — moralni kvalifikaciji prosilca. In ni dvoma, da naj bi se tukaj ugotovilo, ali bo prosilec mogel, če se mu zaupa služba, pri izvrševanju službenih poslov vsekdar ravnati tako, kakor je edino prav, recimo, glede na upravljanje izročenege mu tujega imetja. In če se komu izda izpričevalo, da je „moralno neoporečen“, tedaj se s takim dokumentom zatrjuje vsaj toliko, da ta človek doslej ni prišel v konflikt s kazenskim zakonikom.

Moralna te ali one socialne skupine ljudi je tisti *celotni, nezapisani* pravilnik (kodeks), ki ga posameznik iz te skupine instinktivno porablja kot nekakšen kompas pri svojem dejanju in nehanju. To je, kakor rečeno, nezapisan

pravilnik: uveljavlja se v obliki *žive tradicije*, ki ostro, lahko bi rekli, neizprosno določa, kakšno ravnanje ta ali ona skupina ljudi (posamezni kraj, šolski razred, sportni klub, politična stranka, kulturno območje, verska konfesija ...) smatra v konkretnih položajih življenja „samo ob sebi umevno“. Pravi *raison d'être* kake morale je torej tam, da kdo po njej *živi* in nič ne vprašuje, ali so njeni „predpisi“ upravičeni ali ne, odkod izvirajo itd.

In tako tudi *demoralizacija* kot antipod morale nikar ni uničevalni bacil, ki bi razjedal edinole spolno življenje, ampak se dandanes usodno širi po vseh popriščih življenja: v gospodarstvu, politiki, poklicu, socialnem življenju ... To se pravi, da se ljudje dandanes tudi v gospodarstvu, politiki, poklicu, medsebojnem življenju ob svojem dejanju in nehanju čedalje manj vprašujejo in uvažujejo, kaj je prav („fair“) in kaj ne.

Pa bi, recimo, za spolno razbrzdanost naše dobe utegnil kdo zapisati tale recept: Pojdimo vendar po nasvet k temu ali onemu narodu, pri katerem še velja prav stroga spolna morala, n. pr. k Angležem, kjer se, kakor znano, taki prestopki merijo s precej neizprosnim vatlom. Toda tudi to bi v istini bila le dvomljiva, „dvakrajcarska“ medicina za hudo bolezen. Saj je dognano, na to opozarja zlasti Max Scheler, da je strogost tu ali tam veljavne spolne morale (*Anstandsregeln*), *ceteris paribus*, vedno v obratnem razmerju z naravnim nagnjenjem k sramežljivosti. Kajti česar ne zmore sam *naravni čut sramežljivosti*, to morajo, oziroma skušajo potem doteči — pravila o spodobnosti. In strogemu kodeksu spolne morale, ki nanj prisega ta ali ona družba, ustreza — nizka stopnja naravne sramežljivosti v tej družbi, to je sramežljivosti, kakor jo človeku všepetava naravni instinkt ali takt.

Tako pa stojimo pred velikim vprašanjem: ali res ni vodilne niti, ob kateri bi dandanjšnji človek našel pot n. pr. iz duševne stiske, v katero ga je pahnil osobito sedanji način gospodarskega življenja? A zlasti še pred usodnim vprašanjem — ali se sodobna *spolna razbrzdanost* res ne dá več spraviti v nekak normalni tir? Kaj bo res treba se kar vdati in na slepo čakati, da pride, kar pač pride?

No, takemu kismetu se ne bomo šli vdajati, če pomislimo, da bolj ali manj labilne ali pa celo do tal omajane oblike dandanašnjega življenja s svojimi problemi in konflikti (v gospodarstvu, politiki, verstvu, umetnosti in še v znanosti) ni da bi morale biti kak dokončen, propadu se bližajoč stadij. Ako sodobnemu človeku pride do zavesti vsa strahovita resnoba te krize in pa, ako je voljan se z lastnimi močmi izkoptati iz nje: tedaj lahko rečemo, da je človeštvo sedaj le na *prevalu*, kajpada na tako velikanskem prevalu iz ene faze človeškega duha v drugo, kakor ga svet morda še ni doživel. In sedanja doba je potemtakem prehodna doba, porodne bolečine za nastanek novih oblik življenja. O tej dobi velja doslovno pesnikova prerokba: „Das alte stürzt, es ändert sich die Zeit — und neues Leben blüht aus den Ruinen.“

Da bi moje bolj optimistično usmerjene besede ne izzvenele v prazno trditve, hočem opozoriti na velik poskus, kako bi se sedanjemu človeku dale smernice za rešitev iz hude krize, v kateri dandanes vsepovsod živi — zakonsko življenje. Leta 1925. je namreč izšla obširna knjiga z naslovom „Das Ehe-Buch“, ki jo je uredil znani filozof Keyserling. V tej knjigi je o zakonskem vprašanju izpregovorilo 24 vodilnih duhov z vsega sveta (Tagore!) brez raz-

like spola in svetovnega naziranja. Skupno in pa med seboj se dopolnjujoč, skušajo ti možje in žene najti sedanjemu času primerno rešitev zakonskega problema.

In zopet bi utegnil kdo nejevoljen vprašati: kaj pa je tega treba bilo?, češ, saj že tisočletja stoji zapisano: ne prešuštuj, ne poželi bližnjega žene! Dà, res je: to in še drugo (ljubi bližnjega, ne kradi, ne govori krive priče . . .) so kategorični in brezpogojni velevniki, dani človeštvu za vodilo od vekomaj. Modrost teh zapovedi, oziroma prepovedi, bi tudi danes svet odrešila iz njegovih stisk in nadlog ter n. pr. kar mahoma rešila socialno vprašanje — „wenn das Wenn nicht wär“: ako bi se ljudje po teh zapovedih in pregovorih v medsebojnem življenju ravnali.

Besede: ljubi bližnjega, ne prešuštuj in podobne se dandanes memorirajo, obnavljajo in izgovarjajo nekam tako, kakor če otrok čedno deklamira pesem, ki pa ji ni razumel vsebine ter si prav zato ni oplodil duše z živimi soki te vsebine. Marsikdo bi dosegel to ali ono v življenju, ko bi najprej spoznal, da je njegov cilj zares hotenja in naporov vreden, potem pa — ko bi znal: začeti, nadaljevati in končati.

In nekako v tem smislu opozarja Keyserling v knjigi „Ehe-Buch“ uvodoma na dejstvo, da so življenjska vprašanja povsem *svojevrstna* vprašanja, se pravi, vse drugačna od znanstvenih vprašanj. Ta ali oni znanstveni problem (iz fizike, higijene, sociologije . . .) lahko kak poedinec reši, in če je rešitev pravilna, je ta problem rešen za vse ljudi, ki o njem kaj razumejo. Toda življenjsko vprašanje kaj večjega kalibra, n. pr. zakonsko življenje, ki je dandanes v taki krizi, da vsa boljša bodočnost človeštva zavisi od prave rešitve: zahteva po svojem bistvu, da mu *vsak posameznik*, ki ga zadeva to vprašanje, pošteno pogleda v oči. Ali drugače rečeno, vsakdo, kogar se tiče, se skušaj najpoprej do dna poglobiti v smisel danega vprašanja, a potem si prizadevaj, čim vestneje *sam* iskati odgovora nanj in nato, če si ga dobil, tudi v tem smislu — živeti.

Še posebe pa velja to za tista vprašanja, ki zadevajo spolno življenje. Tudi gospodarsko, politično, versko . . . življenje nosi kajpada v svojem plašču vse spolno življenjskih vprašanj. Toda, kdo neki bi se obotavljal priznati, da gospodarstvo, politika, verstvo . . . vendarle *ne zahtevajo brezpogojno* od tebe, da bi skušal temeljnim, „zadnjim“ vprašanjem po teh popriščih sam iskati rešitve. A vse drugače *spolno življenje*.

Ameriški filozof Walter Lippmann, ki v epohalnem delu „A Preface to Morals“ s praktično realističnim čopičem in ne z votlookim doktrinarstvom riše moralni obraz modernega človeka, ugotavlja, da si, recimo, socialist lahko tudi le bolj v teoriji, se pravi, da čut lastne odgovornosti ne zahteva od tebe, naj bi se v tem ali onem življenjskem položaju tudi res *odločil* v smislu svojih naziranj. „A kako da misliš o ločitvi zakona in preprečevanju spočetja, o čistosti in razbrzdanosti, o monogamiji, prostituciji in izvenzakonskem spolnem občevanju — to pa so stvari, ki se na tem ali onem mestu tvojega življenja kar neposredno in osebno dotikajo tvoje lastne sreče. — Reševanje državnih zadev lahko poveriš voditeljem. Zadeve med možem in ženo pa so neizogibno njih lastne zadeve.“ (W. Lippmann.)

Zato pa se v Keyserlingovi knjigi naglašča, da tisti, ki v zakonu ne vidi nič drugega nego legitimno koncesijo za spolne naslade ali institucijo za razmnože-

vanje človeškega rodu ali zavarovalnico pred gmotnimi skrbmi . . . , sploh ni doumel problema, ki se v dandanašnjih razmerah skriva za to obliko življenja. In kako neki bi si tak človek mogel osvojiti ono „tehniko“, ki je brezpogojno potrebna za pravo zakonsko življenje in brez katere število „nesrečnih“ zakonov, to je napačno sklenjenih in napačno življenih zakonov, ne bo padlo!

To in ono, kar je nekoč, pred stoletji ali celó pred tisočletji *živ*, se pravi: neposredno iz povsem konkretnih življenjskih položajev in potreb rojen *etični impulz* (genijev ali božji) dal za duhovni temelj človeškemu življenju, je ljudem danes samo še večasi bolj, večasi manj odrevenela formula in suha zapoved, oziroma prepoved v knjigi, n. pr.: ne ubijaj, ne prešuštuj, ne kradi . . . S tem, da se jih otrok v šoli ali v cerkvi zapomni, še niso te zapovedi dobile nič oplajajočih sil za njegovo dušo. Čudotvorne sile življenja, ki so v njih, prevzamejo marveč samo tistega, ki jih *išče* — iz živo občutene potrebe, bodi, da jo je na dan poklicalo življenje samo ali pa jo je kdo drug znal zbuditi v njegovi duši. To iskanje povsem nalikuje *renesančnemu* človeku na pragu med srednjim in novim vekom: ta človek je namreč znova odkril antično kulturo z njenim humanizmom (docela človeškim motrenjem sveta) iz tega razloga, ker je njegova duha v „novem“, zemsko usmerjenem življenju potreboval in ga zato — iskal! In takega *iskanja živih studentov* je nujno treba tudi tedaj, kadar hočemo, da bo zakonska skupnost med možem in ženo v sedanjem življenju, ki ga je toliko zaobjel duh moderne dobe in ki je zlasti še vezano na nova socialna dejstva — res etična in npravstvena oblika za izvrševanje spolnih funkcij in ne samo divji poganjek kraj drugih bolj ali manj nezdravih poganjkov na drevesu moderne racionalizacije.

Precej drugačnih poti išče Amerika za rešitev tukaj danih vprašanj. Ameriški človek, kakor vemo, ne ravna v svojem dejanju in nehanju ideološko in zlasti ne upošteva „absolutno“ (neizpremenljivo) veljavnih načel kakor mi Evropci. Njegovo geslo marveč slove: „Probieren geht übers Studieren“, to je — poskusimo!, „let us“. In tako n. pr. mladinski sodnik Lindsey, avtor svetovno znane knjige „Revolucija moderne mladine“, predlaga glede na „spolno stisko“, v kateri je dandanes mladina, in zagovarja „*tovariški zakon*“ (companionate marriage, Kameradschaftsehe) kot neke vrste propedevtično napravo in osobito še preizkuševalnico, „ob sich das Herz zum Herzen findet“. To bi naj bila pravno sankcionirana zveza, ki jo mladenič in dekle skleneta za to in to dobo in ki bodi, dokler ni otrok, kadarkoli ločljiva, ako oba tako hočeta. Lindsey si obeta, da se bo iz tovariškega zakona po večini razvilo pravo rodbinsko življenje, dočim bi se sicer med mladino kar najbohotneje razpasli ilegalni „galantni“ odnošaji. Tovariški zakon naj bi potemtakem pomagal odstranjevati ali vsaj omejevati one *izkušnje* in *nevarnosti*, ki sedaj pretijo mladim ljudem zlasti zato, ker se iz gospodarskih razlogov ne morejo poročiti. In pa dandanašnji zelo zrahljana *spolna morala* naj bi tako zopet dobila trdnjšo oporo.

Lindseyevi zamisli ne moremo odrekati dobro hotečih nagibov. Vendar pa moramo reči, da njegova miselna koncepcija nima za botro tiste „globoke“ psihologije, ki sega človeški naturi do zadnjih korenin. „Tovariški zakon“ je namreč, to izborna naglaša münchenski profesor evgenike Fritz Lenz², vse

² Fritz Lenz, Menschliche Auslese und Rassenhygiene (Eugenik), 1931. Str. 499.

preveč prikrojen *po psihologiji moža samca*. „Smoter moževi spolnosti je spolna združitev. A ženi se spolno življenje tukaj šele pričinja in mu ni prave zadovoljitve brez spočetja, rodnje in materinstva. Normalna ženska najgloblje hrepeni po otroku (elementarno silo tega hrepenenja divno prikazuje Župančičeva pesem ‚Pričakovanje‘ — Kod hodiš, kodrolašček zlati moj...?); in to je tudi smisel njene ljubezni, saj ljubi prav moža, od katerega bi rada imela otroke. Ako rajši goji sport ali potuje, kakor da bi imela otroke, tedaj je večinoma le podlegla sugestiji časa ali pa ji je mož to vtepel v glavo. V globinah svoje duše pa ob takem življenju ni srečna; in tudi za moža, ki svojo ženo res ljubi, v takem primeru sreča ni popolna. Ta ali oni mož in žena mislita, da bi ne mogla rediti otrok, toda v istini bi se čestokrat vendarle dalo dobiti toliko, da bi zadostovalo za dvojico ali trojico. In če si tuptam zakonca namestu otrok kupita drag avto ali pa gresta na potovanje, tedaj je to tudi z vidika individualne sreče kar glupost.“ (Lenz.)

Gonilna misel „evgenskega“ ali rasovno higienskega prizadevanja, ki ga srečavamo dandanes v različnih oblikah, je — *izboljšanje* človeške rase po telesu in duhu. Ideal temu prizadevanju je telesno lep in duhovno boder človek. V tem smislu se je n. pr. v Avstriji osnoval „Eugenischer Jugendbund“, ki svojim članom poleg drugih naglašča tudi tole geslo: „Pomisli, da si z vsem dejanjem in nehanjem soodgovoren za srečo in nesrečo svojega naroda!“

Toda tukaj bi bilo treba uvaževati, da je prava, solidno podzidana „plemenska politika“ (Rassenpolitik) samo v tem, da vzgoja mlademu rodu čim bolj očuvaj edino prav svetujoči glas pristno *spolne ljubezni* pred zablodami, kakor so: enostranski ozir na doto, spolna slà (sladostrastje) in kar je podobnega. Spolna ljubezen ni tisto, kar spolni gon ali pa poltenost, kateri gre samo za čutni užitek. Če se spolna (vitalna) ljubezen pravilno oglašča, tedaj vsepeptava mladeniču (dekletu), da daj glede na življenjske ali vitalne sile *brhkemu* in *krepkemu* dekletu (mladeniču) *prednost* pred bornim in medlim. Ta funkcija spolne ali vitalne ljubezni je tolikega pomena za izboljšanje rase, da je ne nadomesti nobena zgolj razumovna, „racionalna“ zamisel ali umetna naprava, najsi bi se še bolj sklicevala na ugotovitev znanstva in izkustva, kakor to delata sodobna „plemenska etika“ in „plemenska politika“. Max Scheler³ je tukajšnjo dinamiko takole točno izrazil: „Do *pravega* izboljšanja rase ne vodi ‚izkustvo‘ in pa na njem temelječi znanstveni preudarek, marveč je v nekem smislu prav narobe: treba je znova priboriti veljavo instinktivnim utripom spolne ljubezni, ki sta jo zasula in prekrila „izkustvo“ in zgolj intelektualni preudarek.“

In tako nam torej raznih vrst neprilike pa nevšečnosti v spolnem življenju, ki jim je vsem mati sodobna „nadkultura“, ta svet brez duha, kličejo v plamenem jeziku: „Retournez à la nature!“ Poslušaj zopet *glas narave*, ki ti dobro svetuje!

In h koncu se vprašajmo še, kakšna neki je *prognoza*, ki se dá glede na vse to postaviti razvoju spolne morale v bližnji bodočnosti. Res je, da silno *pešanje živnega moralnega čuta*, česar dandanes pač ni mogoče več tajiti, človeka sili skoraj do obupavanja, zlasti do obupavanja nad našo inteligenco, oziroma

³ M. Scheler, Zur Phänomenologie und Theorie der Sympathiegefühle und von Liebe und Hass. 1913. Str. 111.

nad tistimi, ki se radi imajo za kaj „boljšega“. Toda ne prezirajmo velevažnega dejstva: da je *ljudstvo*, tisti „negospodski“ sloji našega naroda tam zunaj po selih — *silen rezervoar moči*. Vsa kultura, tako naglašča kulturni filozof Berolzheimer, ima sicer aristokratski votek, se pravi, da poedinec ali več poedincev ubira nova pota po raznih popriščih človeškega udejstvovanja. Ali pa ta pota peljejo do uspeha ali ne, to zavisi od — *ljudstva*, ki s svojim skorajda *nezmotljivim instinktom* pritrди temu, kar je res kaj prida, in zavrže tisto, kar je za življenje brez pomena. In upajmo, da je tudi spolno moralni instinkt v našem ljudstvu še zdrav in čil!

K. Ozvald.

PO DUBROVNIŠKEM KONGRESU PEN-KLUBOV

Izredna pozornost, ki jo je srečaval udeležnik dubrovniškega kongresa, bodisi že, ko je stopil v železniški voz in prezentiral kongresno izkaznico, bodisi za časa bivanja v Dubrovniku ali pa na raznih izletih, je že sama dovolj zgovorno znamenje, da so se vsi, s katerimi je prišel v dotiko, čeprav jim smisel prireditve ni mogel biti jasen, dobro zavedali, da gre to pot za nekaj več kakor pa ob kongresih katere si bodi organizacije. Imel je vtis, da ni pri vsej tej napetosti, pri vsem tem zanimanju storila vsega le propaganda, ki je bila — to je treba priznati — zelo obzirna in smotrena, temveč, da je moral iti glas od ust do ust, da se pripravlja v tem lepem, po svoji tradiciji svobode staroslavnem pomorskem mestecu nekaj vprav nenavadnega. Udeležencu se je moralo zdeti, da sprevodnik, natakak, pristaniški težak, ladijski sluga, celó strojnik globoko v trebuhu ladje, ki v puhteči soparici prisluškuje signalnemu zvoncu, slutiti, da se v njegovi bližini godi nekaj važnega, nekaj, kar bo morda vsaj malo premaknilo to mrtvilo naših dni in sprostilo misel zdaj, ko se zbirajo z vseh predelov zemlje tisti predstavniki človeštva, ki jih same najusodnejše tišči to vzdušje in ki kot vidci in vodniki vsak zase premozgavajo sodobno življenje, da bi sprostili duha in našli rešitev za yso človeško skupnost.

Penovce, ljudi od peresa, je v prvih letih sodelovanja v londonski mednarodni organizaciji književnikov, ki jo je iz človekoljubnih nagibov ustanovila ga. Dawson Scottova, vezala le družabna skupnost, kakršno goje po angleških klubih, izmenjava misli o literarnih zadevah, propaganda dobre knjige, osebni stiki in boljše medsebojno spoznavanje in pa prav širok in ohlapen okvir organizacijskega statuta. Izogibali so se obravnavi političnih vprašanj, ker so sodili, da je v kakršnikoli opredelitvi takšne zveze že kal njenega razpada. Kljub temu pa so dogodki zadnjih let, zlasti pa kongres, ki se je vršil letos v Dubrovniku, pokazali vprav nasprotno. Bolj in bolj je sililo na dan, da mora tudi zveza književnikov zavzemati lastna stališča do vsega, kar zaobjemlje pojem „celotnost življenja“. Tako je prišlo, da se je le moral PEN-klub, če je hotel dokazati resnični smisel obstoja, nujno spoprijeti z vprašanji, ki so vsaj po končnih posledicah prav za prav politicum. In v tem, ali bodo člani te široko razpredene organizacije spoznali, da ne morejo ostati le družabni klub, mimo katerega se gnetejo najokrutnejše resničnosti ter dvomi v vse, kar je imel kulturni človek do danes za pozitiven in trajen uspeh svojega tisočletnega prizadevanja, v tem, ali se bodo književniki odločili za skupno obsodbo rebarbarizacije sveta ter izkoristili svoj avtoritativni vpliv, je bilo bitno vprašanje te zveze.